

ԽԵՒԾ

ԽՐԱՏՆ Ի՞ՆՉ ԸՆԵ

Ամառնային մեղմ օդով իրիկուն մըն էր: Լրացող օրուան զովին հետ կարծես մեղր կիշճէր երկնքէն: Ոչ մոր էր, ոչ լոյս:

Պարտէղ իջայ: Հազի քանի մը քայլ առած էի երք, չես զիտեր՝ ուրկէ, սեւ ու գորշ շուր մը ուղիղ գիծով իջաւ զլսուս, ու մազերուս բուերվ հեռացաւ:

- Ա ս ի՞նչ էր...

Քայլ մը եւս առաջացայ:

Յարձակումը կրկնուեցաւ՝ այս անգամ ընկերացած կրինչի* մը: Անախորժ ձայնէն կէս մը գուշակեցի*, թէ ո՞վ էր վրաս յարձակողը: Ու շուտով ստուգեցի, թէ սխալած չէի. յոպոպ* մը... Բայց ո՞ր մեղքիս վրայ թշնամացեր էր ինծի՝ յայտնի չէր:

- Ես քեզի ի՞նչ ըրած եմ, ծօ՛, ինծմէ ի՞նչ կ'ուզես...

Իրաւ է, իր ցեղակիցները շատ չէի սիրեր՝ իրենց կատուի ծուոց յիշեցնող ձայնին եւ զողնալու սովորութեան համար: Մեզի պատկանող ինչ քան որ գտնին, կ'ուտէին. ելակ, քուզ, տանձ, խաղող, քուր, լոլիկ (օր մը նոյնիսկ կնոջս դուրս ծզած օճառը տարին...): Եւ յետոյ ալ՝ տեղ մը քառած կը խնդային...

Կոհմէ Անհաճոյ ճիչ կանչ: - Գուշակեր. Հասկնալ՝ ենթադրութեամբ, «հոտ առնելով»: - Յոպոպ. Թոշունի տեսակ՝ զլսուն վրայ «սանտրով»:

Ալ այնքան ծանծրացայ այս ամենէն՝ որ օր մը խնամքով տնկած ու երկու տարի խնամած ելակի բուփերս քաշեցի ու նետեցի մէկ կողմ:

- Վախ-վախ-վախ,- կանչեց կինս:

- Ի՞նչը վախ-վախ... Ես այդ շունչանորդիներուն համա՞ր է որ կ'աշխատիմ...

Ե՛, իիմա դուք ըստք. իմ տեղս ո՞վ ալ ըլլար՝ պիտի սիրէ՞ր... Բայց հարցը այն է, որ անոնք անտեղեակ էին իրենց հանդեպ ունեցած զգացումներէս. ուրեմն ինչո՞ւ կը յարձակէին վրաս...

Կառատունէն* երկարակոր աւել մը քերի ու տղուս տուի.

- Տղա՛ս, դուն սա աւելով պաշտպանէ՛ զիս ու քեզ. Եւ տեսնենք՝ աս անօրէնք ինչո՞ւ կը յարձակի այդպէս...

Միասին կրկին մնտանք պարտէզ:

Պատին տակ երկարող ածուին մէջ շարած էի վարդենիներս. անոնցմէ մէկուն տակ, իրիկուան կիսամորին մէջ շարժող բան մը տեսայ: Երբ ծոնցայ վրան ստուգելու՝ վերը թեածող* բոչունը իր յարձակումներն ու ճիշերը կրկնապատկեց*:

Ափիս մէջ զիրուկ ու կապարի պէս ծանր բոչունի ձագը բըռնած՝ շտկուեցայ:

- Ահա՝ պատճառը՝ այս ամբողջ իրարանցումին:

- Փափա՛,- ըսաւ տղաս:

- Վախ-վախ-վախ,- ըսաւ կինս:

- Ծգմէ՞ն քեզ, հոգիդ հանե՞ն, - հարցուցի ես ափիս մէջ խըլլրտացող ձագին. - Երբ մեծնաս՝ բուզերս եւ կեռասներս պիտի գողնա՞ս մօրդ պէս...

- Ե՛, իիմա ի՞նչ պիտի ընենք, - ըսաւ տղաս:

- Երէ տօն ըլլար, հնդկահամի տեղ կը խորովէինք ու մեր ազգական-խնամիները ճաշի կը հրափրէինք..., - կատակեցի:

Պատապուն Կառք պահեկու տեղ, կարած: - Թեևածնել Սաւառնիւ թոիլ: - Կրկնապատկեկ. (հոս) Բազմացնել, շատցնել:

- Խե՞ղճք...

- Ինչո՞ւ խեղճ: Խեղճ պիտի ըլլար՝ եթէ ծգէի որ ինկած տեղը մնար, ու զիշերը կատուները զինք ուտէին: Եւ ի՞նչ ճաշ կ'ըլլար անոնց... Գիտէ՞ք՝ որքան զիրուկ է...

- Ե՞ս, հիմա ի՞նչ պիտի ընենք, - հարցումը կրկնեց տղաս:

- Կարծեմ վերը, ձեղնայարկը*, տարիներ առաջ մեռած մեր դեղձանիկին վանդակը կայ. վար կը բերես, կը դնենք մէջը... Առողութեան մը կ'ընենք, բան մը կը մտածենք...

- Սինչեւ առտու մօրը սիրտը կը ճարի, - առարկեց կինս:

- Աստուած սիրտերը բաւական ամուր շինած է, ասանկ մանր-մունք բաներով չեն ճարիր, - ըսի: - Բայց ասոր ալ ճարը կայ. վանդակը կը կախենք ծառին տակը, եւ մայրը առիք կ'ունենայ տեսնելու, որ ձազը ողջ է:

Այդպէս ալ ըրինք: Վանդակին մէջ դրինք կարով քրջուած հաց (կարով քրջուած, ոչ ջուրով...), ու պնակ մըն ալ ջուր, եւ կախեցինք մօտիկ ծառէ մը:

Զեղմայարկ Ցած պահեստանոց՝ ձեղունին (առաստաղին) տսկ գտնուող:

Գիշերը, երբ պառկած էինք քով-քովի, կինս սկսաւ անհանգիստ աջ ու ձախ դառնալ:

- Ի՞նչ ունիս, իլիա՞նդ ես, - հարցուցի:

- Չէ, այդ մօր մասին կը մտածեմ...

Քնացանք:

Առաւոտ կանուխ, երբ արթնցայ, աչքիս մէկը բաց, միւսը՝ զոց, ականջ տուի: Սորված էի դուրսի աղմուկեն գուշակել, թէ ի՞նչ կանցնի կը դառնայ հոն: Բայց այսօր, զարմանալի բան, ձա՞յն-ձուն չկար: Անբնական* էր: Ելայ տեղէս, բացի պատուհանին փարագոյրը:

Կապո՞յտ, կապո՞յտ, անամպ երկինքի մը վրայ՝ ոսկեգոյն արեւ մը: Արեւ նաեւ՝ պարտէզին մէջ ու ծառէն կախուած վանդակին մէկ մասին վրայ: Ու վանդակին մէջ՝ շատ առողջ քոչնիկ մը, որ մէյ մը աջ, մէյ մը ձախ կը վազէ, մօր եւ հօր բերած ուտելիքները լավելու համար...

Եօրը օր, լման եօրը օր՝ անոնք դուրսէն կերակրեցին ծողերուն միւս կողմը գտնուող իրենց ձագը, մինչեւ որ անոր գորշկապոյտ փետուրները լաւ մը բուսան, թեւերը ամրացան*: Բուսաւ նաեւ զլխուն վրայի վեղարը*: Այս ատեն (ութերորդ առաւոտն էր) բացինք վանդակին դուռը եւ յանձնեցինք ծնողքին: Ի՞նչ յուզում, ի՞նչ իրարանցում, ի՞նչ պոռալ-կանչել...

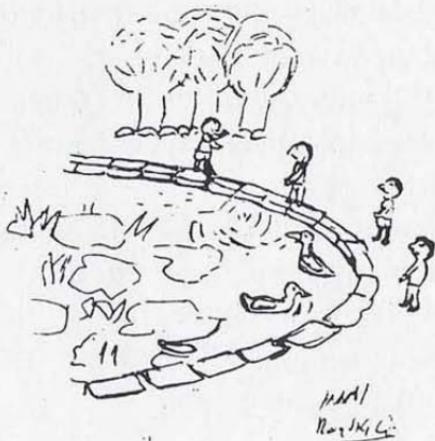
*

* * *

Քանի մը օր ետք, սկսաւ ծնողին հետ գողութեան զալ... «Մեւը սասպոնն ի՞նչ ընէ, իւեւը՝ իրարը...» կ'ըսէ հայկական իմաստուն առածը: Արձակելէ* առաջ իրեն տուած խրատները՝ մէկ ականջէն մտեր, միւսէն դուրս ելեր էին...

Անբնական Տարօրինակ: - Ամրանալ. Ուժեղանալ: - Վեղար Կրօնականի զլխանց. հույ յոպոպին «սանտրը»: - Արջակել Ազատ ձգել:

ՄԻՆՔԱ ԵՒ ԹԻՆՔԱ

Մեր դրացի Քանըլիները ամենէն առաջ կը սիրեն իրենց Աստուածը, եւ յետոյ իրաք: Մեծերը՝ իրենց անքի զաւակները, ու զաւակները՝ իրենց մեծերը, որոնք բան չեն խնայեր իրենց կեանքն ու տունը լեցնող երեխաներու երջանկութեան համար: Կերեի նոյն պատճառով է, նաեւ, որ իրենց տունը կենդանաբանական* պարտէզի երեւոյք ունի:

Պարպարան ունի կատու:

Թամին՝ շուն:

Ռապըրը՝ նապաստակ (երկու հատ):

Լուիզան՝ դեղձանիկ*:

Մարկրիտը՝ քութակ:

Պլոտին՝ ծուկ:

Ժոզէֆը՝ կրիայ մը, որուն պատեանին վրայ անջնջելի կարմիր ներկով գրուած են իր անունն ու հասցեն.-

Papage the Sailor Man

12 - 14 Fichet st.

Rego Park, N. Y. 74

Կենդանաբանական Վեհանիներու, կամ կենդանիներու զիտութեան յառակ: - **Դեղձանիկ Դեղին պատիկ քոչուն, որ աղուոր ձայն ունի:**

Անցեալ տարի, Զատկուան տօներուն, չեմ զիտեր ո՞վ՝ անոնց դրկած էր զոյգ մը քաղի դեղին ծագեր: Կէս ժամ շանցած, ամբողջ փողոցի, ի՞նչ փողոցի, ամբողջ զիտի քնակչութիւնը լուր ունէր Քանըլի ընտանիքի անդամներուն վրայ տեղի ունեցած այս յաւելումին մասին: Տղաքը, հովի պէս քոչելով, դուռէ դուռ տուած էին լուրը.

- Եկէ՛ք, տեսէ՛ք մեր քաղերը. մենք քաղեր ունինք:
- Դեղին, պզտիկ քաղիկեր են:
- Քամպակի զունտերու կը նմանին:
- Եկէ՛ք, տեսէ՛ք...

Հայր Քանըլին, Թամիին օգնութեամբ, շիներ աւարտեր էր անոնց բոյնը եւ, հակառակ տիկին Քանըլիի բողոքին*, քերած եւ պարտէզին կեղրոնը, խնձորենիին տակ քաղած ու ջուրով լեցուցած էր եօրը ամսու Քլուտէրին քաղնիքի տաշտը*: Քադերը, ի մեծ հիացում ու երջանկութիւն իրենց տէրերուն, դեղին մաշկէ ուրքերը շարժելով՝ կը նաւելին անոնց մէջ:

Թաղին բոլոր տղաքն ու աղջիկները, գորովալի ու ապշահար, հաւարուած էին անոնց շուրջ եւ հիացման ու զորգութանքի քառարաններ կը քափէին անոնց զլխուն:

*

* * *

Լման ամիս մը, Քանըլիներն ու զիտի տղաքը զուրգութանքով շրջապատեցին ու կերակրեցին զանոնք: Իմ քարի, անմեղ աղջիկս իսկ, այն ատեն շորսուկէս տարեկան, սկսաւ ուտելիք մաքսանենգել* տունէն...

Եւ ի՞նչ անկուշտ քաներ էին... Զպայթեցան ալ... Կը քաւէր, որ անկին մը քաշուած՝ իհնզ բոպէ մրափէին*: Կ'արքննային անօրի, ու իրենց դեղին ու տափակ կտուցները աջ ու ձախ շարժելով՝ կը մուրային...

Բողոք Բուսն գանգաւ: - Տաշդր. Շատ մեծ աման, զործածուոտ ընդհանրապէս՝ լուսացի համար: - Մարսաննենզեկ գողինալ: - Մրափէնէ Թերեւ քնանալ:

Ալ այնքան մը մեծցած էին, որ Քլօտէթին տաշտին մէջ ոչ
թէ լողալ, այլ շարժիլ ու դառնալ չէին կրնար: Իրենց համար
խոշոր ու նոր աւազան մը շինելու ձեռնարկին զոհ գացին մեր
պարկ մը սիմենթն ու երեք պարկ աւազը: Օր մը, գործես տուն
զալով, տեսայ որ կառատունէն անհետացեր էին անոնք: Երբ
տղուս հարցուցի այդ մասին, կմկմալով ու բառերը ծամծմե-
լով՝ խոստովանեցաւ:

Գէք* շինած աւազաննին ալ բանի մը նմանէ՞ր... Պարտէ-
զին կէսը եւ ածուներուն մեծ մասը տակնուվրայ ըրած էին. ա-
ւազի ու քարի կոյտեր՝ հոս-հոն. ցեխ ու լճացած ջուր՝ ամէն
կողմ: Ուոք դնելու չոր տեղ չկար...

*

* * *

Քանի մեծցան՝ իրենց հետ մեծցան իրենց ծայները, աղ-
մոնիկը: Վայն էր եկեր դրացիներուն զլսուն, երէ առտու կա-
նուիս -այն, առտու կանուիս ըսի- անոնք արքննային եւ իրենց
ուտելիքը պատրաստ չըլլար:

- Վէ՛կ...

- Վէկ-վէ՛կ-վէ՛կ...

- Վէ՛կ-վէկ-վէկ-վէ՛կ...

Դրացիները սկսան դժգոհիլ:

- Առտուները չենք կրնար քնանալ...

- Սատկին... Դժուարաւ քնացուցած պզտիկս արքնցուցին:

- Մարդս զիշերները կ'աշխատի: Անտէրները չեն ձգեր, որ
աչքը գոցէ, քնանայ...

Կազմեցինք պատգամատրութիւն* մը, որ ներկայացաւ
Քանըիներուն: Կը զլսաւըէի ես...

- Զուկերդ, շունդ, կատուդ, բութակդ եւ մնացեալը պահէ՛,
մեր զլսունն վրայ, Մըսրը Քանըի. բայց սա բայերը...

Գէք. Գոնէ: - Պատգամատրութիւն. Ներկայացուցիչներու խումբ:

- Զեզի քան մը ըսե՞մ. Ես ալ ծանձրացեր եմ անոնցմէ. անպիտանները թիչ կը մնայ՝ սեղանատուն զան եւ պատույ տեղը գրաւեն... Բայց ի՞նչ կրնամ ընել...

- Մորքէ՝ կե՛ր...

- Դո՛ւն մորքէ՝ կե՛ր...

- Հրամանիդ կը սպասէի. ինչո՞ւ չէ, կը մորքեմ, կ'ուտեմ: Հաստա՞տ խօսք...

- Հաստատ խօսք: Ուզա՞ծ ատենդ տար, մորքէ՛, խաշէ՛, շամփրէ*... ի՞նչ կ'ուզես՝ ըրէ՛. միա՛յն թէ՛ տա՛ր...

- Աղէ՛կ, գալ շարաբ:

Զեռք քօրուելով դաշինքը* վաւերացուցինք* վկաներու ներկայութեան, ու քարի լուրը առնելով՝ վերադարձանք տուն:

- Երկու կարմրցուած զիրուկ քաղեր մինակնիս չենք կրնար ուտել, կնի՛կ, - ըսի մեր տիկնոջ, - եկո՛ւր, որո՛ւ որ պարտական ենք՝ ճաշի հրաւիրենք:

- Բաղին մէկը պատգամաւորութեան մէկ ուրիշ անդամին տայիր. չըսեն թէ...

- Առաջարկեցի, չընդունեցին:

- Աղէ՛կ, քայց...

- Բայց ի՞նչ:

- Շիտակը ըսելով, ես ալ համածայն չեմ, որ քաղերը...

- Սեղքը իմ վիզիս: Դուն ատանկ քաները ինձի ձգէ, եւ միայն կնիկ-մարդու գործի խառնուէ: Հիմա զանք սա հրաւիրեալ-ներու ցանկին: Ի՞նչ կ'ըսես. Գալփազճեանները կանչե՞նք. մենք անոնց երկու անգամ ճաշի զացած ենք:

- Այո՛: Եւ անոնց հետ ալ՝ Մինասենք: Միշտ միասին են:

Գալփազճեաններուն անունին տակը գրեցի՝ Մինասենք:

- Նուպարն ու Երջանիկը...

Ծամփրենք Խորովելու ծողէ՛ շամփուրէ անցընել: - Դաշինք Պաշտօնական համաձայնութիւն: - Վաւերացմանք. Ամուր եւ վերջնական դարձնել:

Մինասենց անունին տակ գրեցի՝ Նուպարն ու Երջանիկը:

- Ծգնաւորեանները: Հիմա եք. մէկ քոյրը կանչենք, միար չկանչենք՝ վարունզը ծուռ կը բուսնի,- ըսաւ կինս:

Նուպարին ու Երջանիկին անունին տակը գրեցի՝ Ծգնաւորեանները. Եւ անմիջապէս առելցուցի.

- Լիմոննեանները չմոռնանք:

- Աղէկ, քանի՞ հոգի եղաւ:

- Չորս, վեց, ութ, տասը. մեզմով՝ տասնչորս,- հաշուեցի ես բարձրածայն. ու վճռեցի.

- Կարծեմ կը բաւէ:

- Աննայենք չկանչե՞նք...

- Դո՞ւն զիտես:

- Անո՞նք ալ առելցուր. տասնչորսին տեղ ընողը՝ տասնվեցին ալ կ'ընէ. ի՞նչ տարրերութիւն:

- Մինակ Աւետիսեանները մնացին դուրսը,- ըսի ես,- եկո՞ւր անոնք ալ առելցնենք:

- Դո՞ւն զիտես:

Այդպէսով, իրաիրելիններու ընդհանուր գումարը հասաւ տասնըննի. մեր քաղի ամրող հայ «զաղութը»:

Յաջորդ շաբթօւան առաջին օրերը պատրաստութեան մէջ էի: Գ-նեցի երկար շամփուր* մը Եւ երկու պարկ ածուխով շինեցի օճախ: Ուսումնասիրեցի* խոհանոցի զիրքը Եւ սորվեցայ քաղ կամ սազ խորովելու ճիշդ ձեւը:

Վերջապէս եկաւ մէծ Կիրակին: Առտու կանուխ Ելայ, տարատս քաշեցի վրաս, ու վազեցի Քանըլիններուն պարտէզը:

«Լակուրները չպարևած, սա կենդանիները բերեմ մէր կողմը», մտածեցի Ես ինձի, ու աճապարեցի: Երբ մօսեցայ քաղերու բոյնին, քայլերս դանդաղեցուցի. չըլլայ որ ոստի* մը կամ ինկած խաղալիքի մը պոչին կոխսելով աղմուկ հանեմ...

Ուսումնասիրել Քննել լաւապէս ծանօթանալ: - **Ասդը Պատիկ ճիւղ:**

Լուս մօտեցայ քոչուններուն, քոնեցի անոնց վիզլն, ու ալիրի տոպրակներու պէս քովերէս կախ՝ շարժելով բերի ու նետեցի մեր կառատուննեն ներս: Դուռը վրանին կը գոցէի, երբ անոնցմէ մէկը «վէ՛կ» պոռաց: «ՎԷ՛Կ-ՎԷ՛Կ» ձայնակցեցաւ միւսը, եւ հոն, այդ պահուն իսկ, հասկցայ որ ծախողորթեան* կայծակը իջաւ գործիս զլսուն: Որովհետեւ զաւակներուն ննջարանի պատուհանին ապակիին ետեւէ՛ն՝ երեցաւ ու անհետացաւ տը-դուս քնարարախս ու ահարենկ* դէմքը:

Եօրը Աւետարանի վրայ եօրը անգամ երդուելու պատրաստ եմ, թէ եօրանասուն երկվայրկեան չանցած, Քանըլիին եօրը զաւակները եւ նոյնքան ալ ուրիշ տղաք, երկինքէն իջնող մարախսներու* պէս արագ, հասան ու դիրք զրաւեցին կառատան գոց դրան առջեւ:

Ոմանք զիշերանցով էին, ոմանք՝ շապիկով, ոմանք շապիկ չունեին, ոմանք՝ վարտիկ... Ու բոլորն ալ՝ չանտրուած զլուսներ, քաց քիրեր, ծուռ եւ զայրացած դէմքեր...

- Ի՞նչ է, ի՞նչ կ'ուզէք,- հարցուցի, վերջապէս ինքզինքս զտնելով:

- Մեր քաղերը:
- Թա՞մի, հայրդ ինծի տուաւ քաղերը:
- Չէ՛, չուուաւ:
- Տուա՛ւ. զնա՞ իրե՞ն հարցուր:
- Սո՞ւտ կը խօսիս:
- Թա՞մի, քեզմէ մեծ քառեր կը գործածես:
- Դուն ոճրազո՞րծ* ես:

Միւս բոլորը համամիտ էին Թամիին. կասկած չէի կրնար ունենալ այդ մասին:

Յանկարծ, աղջիկս քամնուեցաւ խումքէն, լալազին վազեց քովս, ու փարքուեցաւ ոտքերուս:

Զախողորիսման Նպատակի մը շիրականանալը: - Ահարենկ Շատ վախցած: - Մարախ. Յատկող միջատ: - Ոճրազործ. Մարդասպանութիւն գործող կամ փորձող:

Ծոեցայ ու զայն առի թեւերուս մէջ: Արցունքը հեղեղի պէս կը հոսէք իր աչքերէն ու իր պատիկ սիրտը կը դողար սրտիս դէմ:

- Դու-դու-դուն պիտի շմորքես բաղերը, չէ՞ փափա, չէ՞ փափա...

- Չէ՛, ձազս, մի՛ լար. պիտի շմորքեմ բաղերը. մի՛ լար...

Վար դրի զայն գիրկէս, ու կառատան դուռը բանալով՝ ճարպուտ* ու դանդաղաշարժ Մինքան բռնելով տուի Թամիին գիրկը: Թինքան երկարեցի Պարպարայի նիհար ու բարակ բազուկներուն:

- Ահա՛, առէ՛ք ու տարէ՛ք: Բայց զիտցա՞ծ եղէք, որ վաղը առսու իսկ՝ ոստիկանները պիտի զան տանին զանոնք, որովհետեւ ա՛լ մեծցած են ու շա՛տ կաղմկէն. դրացինները դժողոն են, եւ օրէնքի ալ դէմ է քաղաքի սահմաններուն մօտ բադ կամ հաւ պահելը...

- Փափա՛, սուտ չե՞ս խօսիր...

- Չէ՛, տղաս, սուտ չեմ խօսիր: Բայց սքանչելի գաղափար մը ունիմ... Կեցէ՛ք, կառքը դուրս հանեմ, կ'ըսեմ ձեզի:

Հնազանդուրեամբ* քաշուեցան մէկ կողմ. մռայլ ու մտահոգ երեւոյք մը կը պահէին բոլորն ալ:

Բացի կառքին դուռը, ու թեւովս «հրամմեցէք»ի շարժում մը ընելով՝ ըսի.

- Լեցուեցէ՛ք մէջը: Բաղերը պիտի տանինք Ալեփանտ Փարը եւ ձգենք լիճին մէջ: Հոն ուրիշ բաղեր ալ կան: Անոնց հետ պիտի ապրին ու աճին*: Եւ ոչ մէկ ոստիկան արգելք պիտի ըլլայ, եւ ոչ մէկ որսորդի ձեռք պիտի դպչի անոնց, քանի օրէնքով արգիլուած է որսը հոն: Երբ որ ուզէք՝ ձեզ պիտի լեցընեմ կառս եւ տանիմ զանոնք տեսնելու... Ի՞նչ կ'ըսէք. տանի՞նք հոն, հա՞...

Հնազանդուրիս Գէր, իւղուս: - Հնազանդուրիս Խօսք մտիկ ընելու, ըստածին հետեւելու նկարագիրի գիծ: - Ամիւ Սնէնալ, զարգանալ:

Ծրջանակ մը կազմեցին՝ գլուխները իրարու եկան, թեւեր ու քաղուկներ ուսերու և մէջքերու շուրջ օղակուեցան։ Փրս-փսացին ու ըսին։

- Տանի՛նք...

- Ուրեմն մտէ՛ք օրօ...

Ինչպէ՛ սեղմուեցան, ինչպէ՛ տեղատրուեցան այլքան հոգիով պատիկ կառքին մէջ, խելքս չհասաւ. բայց վերջապէս, երբ ճամքայ կ'ելլէինք, գլուխս պատուհանէն դուրս հանելով՝ պոռացի կնոջ։

- Թո՞ն իհիրերդ պահածոյ* սարտին ու խաշած փաքարէն ուտեն այս անգամ. մենք բաղերը Ալեփանտ կը տանինք, լի-ճը...

*

* * *

Երկու տարի ետք, երբ կիրակօրեայ «Նիւ Եռոք Թայմզ»ի որսի ու ձկնորսութեան բաժինը աչքէ կ'անցընէի, «Բաղերու նոր դեսակ մը» խորագիրին տակ՝ հետեւեալը կարդացի.

«Անուանի զիբնական Հառուրդը Լիիմըն կը յայրաքարէ, թէ զիած է բաղերու նոր ցեղ մը՝ Լոնկ Այլընսի Ալեփանը լճակին մէջ, ուր սովորաբար հասարակ բաղեր կ'ապրէին։ Նոր ցեղը, որուն յարգելի փրոֆեսորը «ճիփսի» (զնու) անունը կրուած է, միասներէն կը կարքերի իր գոյնով, կազմով ու սովորութիւններով։ Շակ աւելի մեծդի է, ուժեղ կուրծքով ու աւելի կռկուն։ Իր վրայ կը կերպնացնէ վայրի եւ ընկանի բաղերու բոլոր լաւագոյն յակընութիւնները*...»

Պահածոյ. Տուփի մէջ ամուր զոցուած երկար դիմացող սննդեղէն։ - Տուփուած Գիմացկուն, ուժեղ։ - Յապկութիւն Մարմնի կամ նկարագրի զիծ։

ՈՒԹ ԵՐԵԽԱՅԻ ԵՒ ԻՆՉ ԵՐԵԽԱՅԻ ՀԱՆԱԾ ԱՂՄՈՒԿԻՆ ՄԻՋԵՒ ՏԱՐԲԵՐՈՒԹԻՒՆ ՉԿԱՅ...

Դրացի պարսկահայերը անցած ամիս մեկնեցան քաղեն:

Տունը շրջան մը պարապ մնաց. յետոյ լսեցինք, որ քազմանդամ* ընտանիքի տէր դեղագործ մը գնած է զայն: Եւ օր մըն ալ, տունին առջեւ քեռնակառք մը կեցաւ, որմէ դուրս ցատկեցին քազմարիւ գործաւորներ, տան դուռը քացին, մըտան ներս ու սկսան ներքնամասը* քանդելով՝ պատուհաններէն նետել դուրս:

Վազեցինք իրենց քով:

- Ի՞՞նչ կ'ընէ՛ք...
- Չէ՞ք տեսներ. կը քանդենք:
- Կը տեսնենք, որ կը քանդէք. քայց ինչո՞ւ:
- Պիտի բարեփոխենք:
- Առջի ձեւը ի՞նչ ուներ...
- Բարականաչափ ննջասենեակներ չուներ:

Քազմանդամ Շատ անդամներ ունեցող: - Ներքնամաս Ներսի մասը:

«Արդեօք բանի՞ հոգի են», սկսանը մտածել մենք:

Եթք նորոգութիւնները աւարտեցան, տէք եւ տիկին Օ՛Քանը բները, Ֆրենք եւ Վիոլեթ, փոխադրուեցան հոն:

Յարդի * գոյն մազերով ու կապոյտ, կապոյտ, կապոյտ աչքերով, ցանոտ * դէմքերով եւ ասոնց վրայ՝ ծայրերը վեր դարձած ու նուշի միջուկի շափ փոքր քիրերով, առողջ, սիրո'ն, կարմրաքուշ ուր երեխաներ ունեին: Ամենէն մեծը՝ տասնըմէկ տարեկան: Ննջասենեակներու թիւի բազմապատկուելուն գաղտնիքը պարզուեցաւ:

- Արդեօք ուզած ատենը մանչ, ուզած ատենը աղջիկ շինելու գաղտնի՞քը գիտէ մարդը, - օր մը ինձի ըսաւ դրացի Սինասը, որ առաջին իմացնողն էր եղած որ մարդը դեղագործ էր, - արդեօ՞ք ատոր համար է, որ երկու տեսակէն ալ չորս-չորս հատ ունի:

- Չեմ կարծեր. Եթէ այդ բանին գաղտնիքը գիտնար, իմաս միլիոնատէր եղած կ'ըլլար եւ չէր գար այստեղերը բնակելու:

Մանչու եւ աղջկան այս սքանչելի հաւասարակշռութիւնը* խախտեցաւ*, երբ անոնց մեր փողոցը զալէն հազի վեց ամիս անցած՝ տիկին Օ՛Քանը իններորդ զակին՝ մանչուկի մը ծնունդ տուաւ: Հպարտ հայրիկը, այս յաւելումին լուրին հետ, Սինասին ու ինձի մէկ-մէկ սիկար տուաւ:

- Ծխեցէք, չորս քիլոնոց մանչուկ մըն է:

- Ծնորհատրութիւննեն՝ թ:

- Ծնորհակալ եմ:

- Ինչպէ՞ս են. մայր ու որդի լա՞ւ են:

- Եւս, քիչնը եռու, դրէյք պուինկ ուէլ...

- Ֆրենք, քեզի բան մը պիտի հարցնեմ:

Յարդ. Չոր խոս: - Յանով. Յաներ ունեցող, այսինքն դէմքին մորքին վրայ բաց գոյն բիծեր: - Հաւասարակշռութիւն. Կշիռի հաւասարութիւն: - Խախտիլ. Տեղէն շարժիլ, լսանգարուիլ:

- Հարցո՞ւր:
- Զաւակներդ անուններո՞վ կը ճանչնաս,քէ՞ թիւերով:
- Անշն շտ անուններով... Մէրի, Սիշէլ, Թերէզա, Մարկրիտ, Շնորհիք, Քլիր, Արքըր, Շանի, եւ ամենէն վերջը՝ Տէյվիտ,- բուեց ան մէկ շունչով:
- Ապրիս, բո՞ն Աստուած պահէ զանոնք:
- Ու շատցնէ՞,- ձայնակցեցաւ Սինասը:
- Չէ՛, ալ կը բաւէ. մայրերնուն հոգին կը հանեմ. դժուար է այսքան երեխայի հոգ տանիլը: Հարուստ ալչեմ, որ սպասուիի մը բռնեմ: Բարերախտաբար, մեծը՝ Մէրին, քիչ մը կ'օգնէ. մօրը:

Երբ բաժնուեցանք, ու Սինասին հետ մինակ մնացի՝ «Իրաւ, սրբէ՞ն էր զաւակները շակոցնելու մաղթանքդ Ասպուծոյ...», - հարցուցի:

- Ինչո՞ւ չէ. հատ մը աւելի, հատ մը պակաս. ինը հատի նայողը տասնի ալ կը նայի. ինը կերակրողը՝ տասն ալ կը կերակրէ. իննի լացին ու ծիծաղին մտիկ ընողը՝ տասներորդին ալ մտիկ կ'ընէ:

Մարդը իրաւունք ունէր. մենք՝ դրացիներս իսկ, վարժուած էինք անոնց աղմուկին ու հոս-հոն վազվզելուն. մանաւնող երբ «զող ու ոստիկան» կը խաղային, կամ պահութուք, ալ աշխարհը իրենցն էր. մեր տունը իրենց տունն էր, մեր բակը՝ իրենց բակը, մեր պարտէզը՝ իրենց պարտէզը... Բնաւ տարբերութիւն չէր ըներ. կը գրաւէին, կը տիրէին, կ'արշաւէին*... Զուարք, կենսուրախս* կանչերով ու հնչուն ծիծաղով կը լեց-նէի՝ ն փողոցը:

Արշաւէլ Խուժեև, յարձակիլ: - Կենսուրախս Կենանքով եւ ուրախաւթեամբ լիցուն:

Ինչպէ՞ս զրաւեցին մեր սիրտն ու հոգին, խելքս չհասաւ. ամենեն պաղ ու անտարբեր թուող անձերն իսկ ջերմացան, կակուղցան, հալեցան...

Երբեմն, երբ դրան առջեւ սանդուխներուն վրայ նստած կ'ըլլայի ճակատս զով հովվին տուած, քովս կուգային: Մէկը զիրկս կը մտնէր, միւսը աջս կը զրաւէր. ուրիշ մը՝ ձախս. մէկը կոնակս կ'ելլէր, հինգերորդ մը դիմացս կը կայնէր, ու հարցումներու տեղատարափը* կը սկսէր. ա' եթէ կրնաս՝ հասի՛ր կամ խօսր հասցուր...

- Աստուած ամէ՞ն օր բաղնիք կ'առնէ, թէ միայն Շաքար երեկոները... անոր աչքն ալ օճառ կ'երքա՞յ... Շուները կրնա՞ն կարդալ սորվիլ... Հրեշտակները կ'անօրենա՞ն... Կատուն ինչո՞ւ չորս ոտք ունի, իսկ մենք՝ երկու...

Իրենց կեանքին մէջ, ամէն շաքար յիշատակելի դեպք մը կը պատահէր: Մէկը կամ միւսը դպրոց երքալու տարիքին կը հասնէր, կամ անուանակոչութեան օր կ'ունենար եւ կամ ծընթեան տարեղարձ. կամ դող ու տաքութիւն: Կամ կիյնար եւ ճակատն ու ծունկը կը ցաւցնէ՛ր, եւ կամ շարութիւն ընելուն համար հայրը՝ «Ձեր ոոր կը ցաւի, իմ ալ սիրու» ըսելով, կը ծեծէր եւ ծեծ ուտողը բողոքի կուգար ինձի... Ի՞նչ զիտնամ. նորութիւնը բնաւ պակաս չէր մեր օրերէն:

Թերէզը, մանկապարտէգ ընդունուելուն յաջորդ օրը, խոշոր, կարմիր ժապաւէն մը մազերուն մէջ՝ տուն կը դառնար, երբ բռնեցի զինքը:

- Հըլօ, Թերէզ, ճանիկ:
- Հըլօօօ՛օ:
- Դպրոցէ՞ն կուգաս:
- Այո՛:

Տեղապարափ. Հեղեղային, զօրաւոր անձեւ:

- Այսօր, երէկ, իոն ի՞նչ սորվեցար, ի՞նչ ըրիք:
- Բան մը չըրինք. թիչ մը լացինք, յետոյ երգեցինք, յետոյ նորէն լացինք... մինչեւ որ տուն գալու ժամը եկաւ...

*

* *

1962ի սկիզբը հայրերնին նոր կառը մը առաւ: Օր մը, տուն եկաւ նոփ-նոր Ռէմալլրով մը, որուն յետսակողմին* մէջ երեք կարգ նատարածներ կային:

- Կեցցե՞ս, Ֆրէնք, շխտակ քանը գտեր ես:

- Ի՞նչ ընենք, եղբայր. մենք, ամենապատիկին հետ, առջեր կը նատինք, մնացածն ալ կը լեցնենք ետեւը. ի՞նչ ապուր կ'ուզեն ուտել՝ քող ուտեն,- ու խնդաց:

Այդ պահուն հշմարեցի, որ մազերը քունքերուն վրայ սկըսած էին ճերմկիլ:

Ամառը, երբ երեք շաբաթ արձակուրդի գացին բոլորը միասին, իրենց քացակայութիւնը զգացինք: Տիկին Սիմֆոնի նոյնիսկ գանգատեցաւ:

- Եփած քուրիներս օրեկցան*, - ըսաւ,- երբ իոս էին, մէկ-մէկ, երկու-երկու ծեռքերնին կուտայի, կը հատներ:

Օգոստոսի վերջին շաբաթը վերադարձան՝ կարմրած ու արեւուն տակ եփած: Գացած ատեն ալ ուրախ էին, վերադառնալուն ուն ալ ուրախացան: Ու քանի որ դեռ արեւն ու ջուրերը տաքուկ էին, հայրերնին զիրենք ամէն Շաբաթ կէսօրէ եսք կը տանէր ծովափի ու իրիկուան դէմ ետ կը բերեր տուն:

*

* *

Շաբաթ իրիկուն մը՝ փողոցը իրար անցաւ: Սովորական իրարացում չէր. շարագուշակ* քան մը կար օդին մէջ:

Յեկամակողմէ ետեսի մասը: - Օրեկնալ Հիննալ: - Զարսագուշակ Գէշ դեպքի մը գալը զգացնող:

Վազեցինք դուրս, եւ առաջին հանդիպած մարդուն մտահոգ դէմքին նայելով հարցուցինք՝ ի՞նչ է, ի՞նչ կ'անցնի-կը դառնայ:

- Մարկրիտը կորսուեր է,- ըսաւ ան, տխուր դէմքով մը:
 - Կորսուեր է՝ կը գտնուի,- ըսի անհոգ:
 - Կէս ժամ է՝ կը փնտռենք. ամէն տեղ նայեցանք, չկայ,- ըսաւ մարդը:
 - Տեղ մը քնացած-մնացած չըլլայ, ընկերուիի մը տունը գացած չըլլայ...
 - Նայեցանք, ամէն տեղ փնտռեցինք, հարցուցինք...
 - Ներսերն ալ լաւ մը նայեցա՞ք...
 - Նայեցանք. մէկ անգամ ալ չէ, մէկ հոգիով ալ չէ. չկայ...
- Երեխային մայրը կուլար, ու հայրը չէր գիտեր՝ ի՞նչ ընէ, ո՞ր երբայ, որո՞ւ դիմէ:
- Կեցէք,- ըսի,- չքուաւ հարկաւ... ամէն մէկս տարբեր ուղղութեամբ* ցրուինք ու փնտռենք: Ես այս կողմ կ'երբամ. Մինա՞ս, դուն այն կողմ գնա, Ֆրէնք, դուն այդ փողոցը ելիք. Ռա՛պրը, դուն...

Ֆրուեցանք, ու սկսանք «Մարկրի՛տ, ո՞ր ես» պոռալով՝ առաջանալ:

- Ամօգուտ: Մարկրիտը չկար ու չկար:
- Առեւանգած են*, - ըսաւ մէկը քրին տակէն:
 - Չեմ կարծեր: Երէ հարուստ ըլլային՝ թերեւս. սա խեղճերէն ի՞նչ փրկազին կրնան ակնկալել...
 - Ոստիկանութեան լուր տալու է,- ըսաւ Մինասը:
 - Ուրիշ ճար չկայ...

*

* * *

Տուն դառնալով, Ֆրէնքի ալ հաւանութիւնը առնելէ եար,

Ուղղութիւն. Կողմ: - Առեւանգել. Փախցնել:

հեռածայնեցինք ոստիկանատուն եւ լուրջ տուփնք: Երեք բռպէ չանցած հասան եւ մեզ լսելէ ետք՝ ըսին.

-Հոգ մի՛ ընկը, իիմա կը գտնենք:

Կառքերուն մէջ դրուած բարձրախօսներով սկսան փողոցները դանճալ ու «Մարկրի՛պ» կանչել: Քայց չկրցան գտնել: Վերադարձան ու սկսան երեխային ծնողը մանրամասն հարցաքննել: Օ՛քանըները կրցան անոնց բոլոր հարցումներուն դիրութեամբ պատասխանել, բայց երբ իրենց հարցընեցաւ, թէ վերջին անգամ ե՛րք եւ ո՞յր տեսան զինք, չկրցան որոշ պատասխան մը տալ:

-Ծով գացած էինք,- ըսաւ խեղճ մայրը արցունքներու մէջէն,- իրիկուան դէմ ժողվեցինք* մեր զաւակները եւ կառք լեցուցինք, եկանք տուն: Ծաշէն առաջ, երբ կը լոգցնէի զանոնք, տեսայ, որ մէկը պակաս էք: Ո՞յր կորսունեցաւ, ե՞րբ կորսունեցաւ, ո՞յր զնաց՝ լուր չունիմ:

-Ծովափը ձգած էք,- ըսաւ ոստիկանը՝ ձեռքի գրիչը վար դնելով:

- Զեմ կարծեր,- առարկեց* դեղագործը. Եւ իրը փաստ՝ աւելցուց, թէ եկած ատեննին կառքը նոյնքան աղմուկով լեցուն էք, որքան զացած ատեն:

- Քանի՞ զաւակ ունիս:

- Ինը:

- Հիմա քանի՞ հատ մնացած է...

- Ուր հատ:

- Սի՛ ըսեր ինծի, որ այնչափ մը խելացի ես, որ կրնաս ուր երեխայի եւ ինը երեխայի հանած աղմուկին տարբերութիւնը զգալ... Զես կրնար, որովհետեւ տարբերութիւն չկայ...

Ժողվնել Հաւաքել: - Առարկնել Ըստածը չընդունիլ տարբեր կեցուածք արտայայտել:

Յետոյ, կարեւոր փաստ մը յիշողի պէս, դէպի ես արողի յենարանին կոքնելով՝ հարցուց.

- Կառք մտած ատեննիդ, կամ տուն հասնելէ եսր, համբեցի՞ք զանոնք:

Չին համբած: Որո՞ւ միտքէն կ'անցնէր:

- Ո՞ր ծովափը գացած էիք:

- Շնո՞ւ Պիչ...

- Հոս՝ տաճ մէջ հեռաձայն ունի՞ք:

- Ունինք. ահա հոս է:

Ոստիկանը, իր խոշոր մարմինը խնամքով տեղաւորելէ եսր հեռաձայնին քով դրուած արողին, դարձաւ Ֆրենքին.

- Հիմա ինձի ըսէ՛, թէ ի՞նչ հազած էր աղջիկդ. մազերը ի՞նչ գոյն են, աչքերը ի՞նչ գոյն... Տարիքը, հասակը... եւ յետոյ՝ որեւէ ուշազրաւ* նշան ունի՞... Վերջապէս, ի՞նչ որ իր մասին զիտես ու կրնաս՝ ըսէ՛...

Եւ մինչ ինք նորեր կ'առնելը շմոռնալու համար, Ֆրենքը կնոջը օգնութեամբ տուաւ պահանջուած տեղեկութիւնները:

• Մոպէ մը եսր, ոստիկանը հեռաձայնով կապուած էր Շնոս Պիչի իր պաշտօնակիցին հետ, ու կարճ, ճշգրիտ նախադասութիւններով Մարկրիտը կը նկարազրէր անոր:

- Չորս տարեկան, ծանրութիւնը՝ 15 քիլոյի մօտ, շէկ*, ցանոս դէմքով, սպիտակ մորքով եւ դեղին ծովազգեստով*...

Ալշարունակեց: Դառնալով մեզի՝ ըսաւ.

- Գտա՛նք. ին՛ է...

Դարձաւ միւս կողմիններուն, եւ խնդրեց անոնցմէ, որ երեխան պահեն՝ մինչեւ ծնողը հասնին եւ առնեն զայն:

Ուշազրաւ. Ուշազրութիւն գրառող, մասնաւոր: - **Շէկ.** Բաց գոյն մորքով եւ դեղին կամ կարմրորակ մազերով: - **Ծովազգեստ.** Ծովու հագուատ:

Յետոյ դարձաւ մեզի, եւ՝

- Ուրախացէք,- ըսաւ,- գտնուեցաւ. ճոնս Պիչի ոստիկանատունն է: Հոն վար պիտի դնեն զինքը, մինչեւ երբաք առնեք: Չի զիտեք, թէ կորսուած է... Այ մարդիկ, ասանկ տեղէ մը տուն զալէ առաջ մարդ չի համրեք իր լակոտները... ինչ որ է... Բայց ինչո՞ւ կու լաք... Ըսենք՝ առաջ կու լայիք կորսուելուն համար. իիմա որ գտնուեցաւ՝ ա՛լինչո՞ւ կու լաք... Զարմանալի մարդիկ եք...

Ֆրէնքը լեզուն կորսնցուցած էր կարծես: Քանի մը անզամ բացաւ-գոցեց քերանը, որ բան մը ըսէ, բայց ձայնը դուրս չեկաւ: Սինասը, որ նկատեց ատիկա, իր կարգին յուզուեցաւ, թեովք բորեց* անոր կողը եւ հարցուց.

- Ծօ՛, դուն մա՞րդ ես, թէ՞ մուկ...

- Մո՛նկ,- ըսաւ Ֆրէնքը պզտիկ ձայնով մը:

Այս պատախանին՝ խնդացինք, մքնոլորտը քերեցաւ: Ու տեսնելով՝ որ ոստիկանը քուղքերը հաւաքելով մեկնելու կը պատրաստոի, մօտեցայ իրեն ու ըսի, թէ խնդրանք մը ունիմ:

- Ըսէ...

- Կարելի չէ՞՝, որ ձեր հետ եղող սայրլիսոյ ոստիկաններէն մէկը մեզի տրամադրէք:

- Ի՞նչ բանի համար:

- Որ մեզ առաջնորդէ ու ճամբայ բանայ, որ շուտ հասնինք:

Մարդը վարանեցաւ*, մտածկոտ ձեռով մը զլխուն ետեի մասը քերեց, եւ զլխարկը ինկաւ ճակտին. կը պատրաստուեր «ոչ» ըսել, երբ աչքին պոչով նշմարեց Ֆրէնքի կնոջ բաց դէմքը եւ քուլցաւ:

- Ուէ՛լ- ըսաւ,- օրէնքին մէջ ատանկ բան չկայ, բայց աչք կը գոցենք. քո՞ն օֆիսը Մըրֆին ձեզ տանի հոն:

Բորեց. Սլստել, արմուկով կամ ձեռքով իրել-հարուածել: - Վարանիլ. Երկու բանի միջև ընտրելու դժուարանալ:

- Հազար շնորհակալութիւն,- ըսաւ Ֆրէնքը, որ ձեւով մը յաջողած էր վերագտնել իր խօսելու կարողութիւնը:

- Բան մը չէ. մեզի համար ասոնք ամենօրեայ դեպքեր են: Ուրախ ենք, որ կրցանք օգտակար ըլլալ: Բայց ձեզի խրատ ասկէ ետք երբ տեղ մը երրաք-զաք՝ համրեցէք ձեր պատիկ-ները...

*

* * *

Ֆրէնքը, Սինասը եւ ես մտանք կառք: *Oքիսըք Մըրֆին* ինկաւ մեր առջեւ, ու բոչունի թեւերով, երբեւեկի բոլոր կանոնները ոտնակոխնելով*, հասանք տեղ: Կը հաւատամ, թէ ճամբան մեր շքերթը* տեսնողները կարծեցին, թէ դեսպան մը կամ ՍԱԿի մէկ ներկայացուցիչն էր որ կ'անցներ:

Ոստիկանատան մէջ, Մարկրիտը, տեսնելով իր հայրը, նետուեցաւ գիրկը, եւ իր բարակ ու կլոր թեւերով անոր վիզը լաւ մը գրկած՝ հարցուց.

- *Տէղիիիիիիիի*, ո՞ւր էիր մինչեւ իիմա...

- *Տէղին* չպատասխանեց: Ի՞նչ կրնար ըսել... Մանաւանդ՝ որ բերանը զբաղած էր գտնուած ծագուկը համբուրելով:

- Շոքուայի ու ելակի համ կուգայ այտերէն, - ըսաւ ինձի:

- Լափած պաղպաղակներուն համն է...., - ըսաւ ոստիկանը:

Ճամբան, երբ ա՛լ տունին մօտեցեր էինք, Ֆրէնքը դարձաւ ինձի:

- Գիտե՞ս, - ըսաւ, - ոստիկանապետը իրաւունք ունէր... ուր երեխայի եւ ինը երեխայի հանած աղմուկին մէջ տարրերութիւն չկայ...

Ողնակոխնել Ոտքի տակ առնել, անտեսել: - *Ծքնոք Հանդիսաւոր անցք,* տողանցք: